

СУЧАСНЕ ПРОДУКТИВНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ В МОВІ ГАЗЕТ

Кажан В. І., Калініна Р. П. Сучасне продуктивне словотворення в мові газет.

У мові сучасних газет засвідчено високий рівень динамізму як питомого, так і запозиченого словотворення іменників, прикметників, дієслів, прислівників узуального, неологічного й okazіонального характеру.

Ключові слова: універбати, лексикалізація, апозитивні сполучення, словотворчі гнізда, аббревіація.

Кажан В. И., Калинина Р. П. Современное продуктивное словотворчество в языке газет.

В языке современных газет засвидетельствовано высокий уровень динамизма как исконного, так и заимствованного словопроизводства существительных, прилагательных, глаголов, наречий узуального, неологического и okazіонального характера.

Ключевые слова: универбаты, лексикализация, аппозитивные сочетания, словообразовательные гнезда, аббревиация.

Kazhan V. I., Kalinina R. P. Modern productive word-formation in newspaper language.

The article dwells on the issues concerning the activation of separate ways of word-building modern Ukrainian and Russian in mass media language.

Key words: univerbats, lexicalization, appositive combinations, word-formative family, abbreviation.

Вивчення мовних особливостей україномовних («Україна молода», «Дзеркало тижня», «День», «Газета по-українськи», «Українське слово») та російськомовних («Аргументы и факты», «МК» в Україні», «Комсомольская правда», «2000») газет та тижневиків за останній період (2009-2011 рр.) засвідчує високий рівень динамізму як питомого, так і запозиченого словотворення іменників, прикметників, дієслів, прислівників узуального, неологічного й okazіонального характеру.

Так, зафіксований фактичний матеріал ілюструє перевагу у творенні іменникових одиниць, які покликані виконувати передусім номінативну функцію. Серед них помітно вирізняються назви осіб за належністю до спільноти людей за якою-небудь ознакою (переконань, уподобань, вірувань тощо) чи дією. До цього процесу активно долучаються такі

традиційні українські й російські суфікси: **-ник(-ник), -ист(-ист-), -щик(-щик-, -чик), -ант(-ант-), -ець(-ец-)**. Наприклад: укр.: *інформаційник, пікетувальник, телевізійник, протестувальник, фронтовик* (член партії «Фронт змін»), *очільник, оранжист, високопосадовець, державник* (*державець*), *урядовець, коліціант*; рос.: *медийщик, мажоритарщик, кварталщик* (команда «95-й квартал»), *бомбист* (*террорист*), *унионист* (прихильник приєднання Молдови до Румунії), *свободовец, експлуатант, графитчик, репатриант*.

Досить численну групу складають соціальні назви осіб жіночої статі, утворені переважно від відповідних назв чоловічого роду за допомогою суфікса **-к-** та його похідного **-янк-**: укр.: *прем'єрка, депутатка, просвітянка* (член організації «Просвіта»), *керманічка, оглядачка, державка* (від *державець*); рос.: *фаворитка, нашеукраинка, лидерка, регионалка, оппозиционерка*. Подібні назви ще не позбулися розмовно-просторічного відтінку забарвлення.

Базовими основами словотворення абстрактних та конкретних іменників активно слугують власні імена, прізвища політичних і державних діячів, до яких додаються суфікси **-щин(-щин-), -ець(-ец-), -ист(-ист-), -ізм(-ізм-)**, наприклад: *ківаловщина* (від *Ківалов*), *франківець* (артист Національного театру ім. Франка), *литвинівець* (від *Литвин*), *балогівець* (від *Балого*), *вітренківець* (від *Вітренко*), *тимошенковець* (від *Тимошенко*) *«оскаровщина»* (від назви кінопремії «Оскар»), *тягнибоковець* (від *Тягнибок*), *титоїзм* (від *Тито*), *басковщина* (від *Басков*), *ющенковець* (від *Ющенко*), *путинізм* (від *Путин*) та ін. Зазвичай такі похідні є оцінними, позитивне чи негативне забарвлення залежить від політичної орієнтації суб'єкта мовлення.

Засоби масової інформації широко послуговуються назвами наукових понять, політичних напрямів, соціально значущих процесів дійсності, які творяться переважно від прикметникових і дієслівних основ за допомогою суфіксів **-ість(-ість-), -ізм(-ізм-), -нн(-нн-), -ізацій(-ізацій-), -аній(-аній-), -енн(-енн-)**: укр.: *заангажованість, українськість, вождізм, балканізм* (від балканська музика), *журналізм, розмитнення, комерціалізація*, (податкова) *мінімізація, ранжування* (університетів), *контейнеризація* (із рубрики: «Справи комунальні»), *відтермінування* (пенсійної реформи); рос.: *прозападність, європейскость, субсидиарність, финляндизированность, мультиязычность, українізація, румунізація, чипізація, інституалізація, квотирование, анаграммирование, атлантизм, екстремізм*. Деякі з них набувають статусу оказіональних і потенційно здатних виражати певну оцінку.

Фактичний матеріал демонструє ряд універбатів, іменників-неістот, з суфіксом **-к-**, який є засобом семантичної (видової) конденсації словосполучення, побудованого за схемою «прикметник+іменник», семантико-синтаксичним способом словотвору [2, с. 144]: укр.:

гуманітарка (від гуманітарна допомога), молодіжка (від молодіжна (спортивна) збірна); рос.: оффшорка (від оффшорная зона), альтернативка (від альтернативный вариант), кредитка (від кредитная карточка). Інколи універбати, базуючись на одному й тому ж прикметнику, співвідносячись із різними словосполученнями, іменують різні денотати, як-от: соціалка (соціальна сфера і соціальна допомога); минималка (минимальная пенсія и минимальная зарплата). До того ж утворені таким способом одиниці зберігають розмовний відтінок на відміну від стилістично нейтральних твірних словосполучень. Нерідко в газетному тексті як синоніми використовуються обидва варіанти задля більшої зрозумілості саме однослівного найменування. Пор.: «**Мажоритарка** – це один аспект монополізму цієї президентської влади. **Мажоритарна система** неприпустима, якщо ми не хочемо мати диктатуру».

У деяких іменниках чоловічого роду зі значенням абстрактної ознаки, носія ознаки неживого предмета, які мотивуються прикметниками, рідше – іменниками, фіксуємо усічення кінцевого суфікса основи: укр.: універсал (від універсальний: «Партія регіонів на чолі з Януковичем була добровільно реінкарнована і запрошена у владу. Спочатку на основі меморандуму, а потім – **універсалу**»), Нобель (від нобелівська премія), примітив (від примітивний), креатив (від креативний), компакт (від компактний); рос.: корпоратив (від корпоративный), контрфакт (від контрфактный), інтерактив (від інтерактивный), креатив (від креативный), негатив (від негативный), позитив (від позитивный).

Подібні іменники реалізують передусім компресивну функцію, яка в розмовному мовленні взаємодіє і з емоційно-оцінною функцією: титул (від титульний лист), фан (від фанат), фест (від фестиваль; заголовки: «Гогольфест», «Фест-кіно», «Борщ-фест» (фестиваль борщу); із тексту: «Наш **фест** внесено до каталогу світового фестивального життя»). Утворені способом усічення назви можуть входити до складних слів як перша частина (кібер – від кібернетичний: **кібер-ігри, кібер-спорт, кібер-спортсмени**) або як друга частина до апозитивного сполучення: **депутат-регіонал, депутат-індивідуал, партієць-регіонал**. Такі одиниці є властивістю як розмовного, так і професійного мовлення.

Активно вживаються в мові газет префіксальні іменникові і прикметникові номінації, більшість із яких ще не зафіксована лексикографічною практикою. Активізуються як запозичені, так і питомі українсько-російські префікси, як-от: **анти-(анти-), де-(де-), ре-(ре-), контр-(контр-), ультра-(ультра-), гіпер-(гіпер-), екстра-(екстра-); супер-(супер-), про-(про-), перед-(пред-), поза-(вне-), проти-(против-), над-(сверх-)** зі значенням протидії, заперечення, знищення наслідків чого-небудь, високого і надмірно високого ступеня якості, властивості тощо. Наприклад: укр.: **дестанілізація, дерегуляція, рефінансування, рекапіталізація (банків) контрмайдан, позаконфесійний, позафракційний,**

провладна (партія), *прокиївська* (позиція), *надсучасне* (обладнання), *наднаціональні* (структури), *проти стихійний* (метод), *антидемпінговий*, *антикорупційний*, *суперкомп'ютер*, *ультрачистий* (розлив); рос.: *внеблоковый*, *преддефолтное* (состояние), *контртеррористический*, *антиоранжевый*, *антигерой*, *антимайданный* (переворот), *экстралига*, *рестабилізація*, *регазифікація*, *деонтологіческие* (нормы), *антипенсійная* (перестройка), *суперпопулярный*, *суперклассный*, *суперфон*.

Значно частіше, ніж раніше, у похідних прикметникових (рідше – іменникових) утвореннях від твірних основ – назв країн режимів, імен осіб використовується префікс **про-**, наприклад: укр.: *прокремлівський*, *пробандеровський*, *проєвропейський*, *прооранжевий*; рос.: *провластний*, *прорумынский*, *промосковский*, *проукраинский*, *пронатовский*, *прозападники*, *провосточники*, *пробиотики*.

Для вираження оцінки неправдивості, несправжності в мові газет пожвавилися префіксальні елементи **псевдо-** (**псевдо-**), **квазі-** (**квазі-**): укр.: *квазідемократія*, *псевдогетьманство*, *псевдодержавницький* (підхід), *псевдосхема*, *псевдосильний* (лідер); рос.: *квазімажоритарный*, *квазіжурналистика*, *квазивалюта*, *псевдообщественный*, *псевдофильтр*.

Слово- та основокладання здатне точніше, повніше та економніше виразити нові поняття, тому-то цей спосіб розвиває сьогодні високу дериваційну активність. Особливо це стосується творення складних слів із першим незмінним усіченим чи зв'язаним компонентом інтернаціонального характеру типу **авто-**(**авто-**), **біо-**(**био-**), **відео-**(**видео-**), **євро-**(**евро-**), **теле-**(**теле-**), **мега-**(**мега-**), **макро-**(**макро-**), **мікро-**(**микро-**), **міні-** (**мини-**), **мульти-**(**мульти-**), **фото-**(**фото-**), **кіно-**(**кино-**), **аудіо-**(**аудио-**), **веб-**(**веб-**), **нео-**(**нео-**): укр.: *мікроекономіка*, *мікрівідкриття*, *відеосервіс*, *мегадержава*, *мегапремія*, *євродемократ*, *євровалюта*, *телехолдинг*, *біоетика*, *неоімперська* (політика), *веб-камера*, *мультикультуралізм*, *кіноринок*, *кінофронт*, *фотосесія*; рос.: *биотерроризм*, *видеодосьє*, *європенсии*, *євростандарт*, *мегапопулярный*, *мини-гастроли*, *телепатия*, *неолиберальный*, *веб-журналистика*, *кинокомикс*, *киноблокбастер*, *видеоробот*, *аудиокнига*.

Статусу інтернаціональних набуває ряд нових компонентів, серед яких: **ноо-** (від розум), **демо-** (від демонстраційний), **єко-** (від екологічний), **емо-** (від емоційний), **медіа-** (від *мас-медіа* – засоби масової інформації), **нано-**(**маленький**, **карлик**), наприклад: укр.: *ноосфера*, *медіаіндустрія*, *медіамистецтво*, *медіаменеджер*, *єкостандарт*, *єкокультурний*, *демо-диск*, *наносупутник*, *нанохімія*, *наносекунда*; рос.: *нооэтика*, *экоресурсы*, *эмо-группа*, *демо-версия*, *демозапись*. *медиасъезд*, *медиадискурс*, *наносайзер* (прилад), *наномедицина*, *нанонаука*.

Деякі з цих елементів (наприклад, **нано-**, **емо-**), повторюючись у різних контекстах з тим самим значенням, лексикалізувалися і перетворилися на самостійні слова: *«Нано-био-ГМО. Наука?»*

Бизнес?Пиар?» (заголовок); *«Нано как бренд»* (підзаголовок); *«Но нельзя забывать об использовании бренда «нано» в рекламных и других далеких от науки целях»*; *«... видео про черно-рожевих депресивних емо...»* (емо – молодіжна субкультура).

У мові газет розширюється тенденція до розвитку аналітизму, що, на думку дослідників Н. С. Валгіної [2], О. А. Земської [4], виявляється в незмінності першого компонента складного найменування, наприклад: укр.: *кастинг-директор, бізнес-клімат, інтернет-сервіс*; рос.: *кризис-менеджер, бренд-реализм, фан-волна, онлайн-каталог, стендап-культура, тату-конвенция*. Помічено, що найбільшу продуктивність виявляють компоненти **інтернет-, бізнес-, онлайн-**: укр.: *інтернет-форум, інтернет-конференція, бізнес-середовище, бізнес-інкубатори, бізнес-компонент, бізнес-імперія, онлайн-голосування, онлайн-реєстрація*; рос.: *интернет-сайт, интернет-портал, бизнес-лоббист, бизнес-крыло, бизнес-элита, онлайн-сервис, онлайн-камера, онлайн-режим*. Саме за критерієм незмінності першого компонента подібні складні слова відрізняються від апозитивних словосполучень [6, с. 358], побудованих за схемою «означуваний іменник + означення (прикладка) – іменник». Означуваний іменник виступає основною назвою, а прикладка-іменник – уточнюючою, деталізуючою, а разом вони утворюють цілісну єдність. Наприклад: укр.: *міністр-«новачок», нардеп-економіст, регіон-аутсайдер, країна-кандидат, лікар-волонтер, індустриал-група, молочарі-віртуози*; рос.: *осьминог-оракул, наблюдение-зарисовка, регион-реципиент, лекарство-пустышка, автомобиль-капсула, сериал-эксперимент, машина-телефон, рисунок-иллюзия*. Одиниці такого типу, займаючи проміжне місце між сполученням слів і одним цілісним дериватом, характеризуються високим ступенем формальної й смислової автономності, що виявляється в їх здатності до самостійної словозміни, пор.: *фестиваль-пошук, фестивалю-пошуку* і т. ін.

Суфіксальний словотвір прикметників в обох мовах не відзначається різноманітністю, однак певна кількість суфіксальних типів характеризується високою продуктивністю. Відновлюється тенденція до активного творення за допомогою суфіксів **-н(-н-), -ськ(-ск-), -ов(-ов-)** відносних прикметників на позначення різного роду відношень. Напр.: укр.: *путінська* (вертикаль влади), *провайдерський, талібський; бонусовий, сайтовий, кастинговий; електронний* (уряд, журнал), *форвардні* (строкові) (операції, контракти, угоди), *іпотечний*; рос.: *риелторский, рейдерский, премьерский; грантовый, брендовый, саундтрековый; баннерный, мультиплексный, дисплейный*.

Провідним способом у системі дієслівного словотворення є префіксація, до якої активно залучаються питомі **на-(на-), по-(по-), пере-(пере-)** префікси. Питомий префікс **по-** передає значення дії, яка відбувається протягом деякого часу (зазвичай нетривалого): укр. : *попіаритися*,

подепутатствувати; рос.: *понастальгировать*, *поформальничать*. Префікс **на-** має значення інтенсивного виконання дії: *настимулювати*, *насвободити*, *наизъявлять*. Частота вживання префікса **пере-** зі значенням «виконати дію заново, змінити її» сприяє утворенню похідних суфіксальних іменників. Напр.: *перезапуск* (від *перезапускати*): «Інкорпорація повинна створити передумови для *перезапуску* української економіки»; *перезагрузка* (від *перезагрузить*: «Столице действительно требуется полная *перезагрузка* власти»). Такі іменники зберігають розмовний відтінок.

Досить поширеними в газетному мовленні є дієслова із запозиченими префіксами **де-**, **ре-** зі значенням протилежності або анулювання дії: *дерегулювати*, *реприватизувати*, *детенизировать*, *реорганизовывать*. Вирізняються дієслівні похідні з суфіксами **-ува-(-ова-, (-ирова-), -ізува-(-изирова-)**: *брифінгувати*, *комп'ютеризувати*, *клонировать*, *тенизировать*, *ностальгировать*. Поповнюються ряди дієслів із суфіксом **-и-(-и-)**, який надає новотворам розмовного оказіонального відтінку: укр.: *піарити*, *фестивалити* (заголовки: «Інтерлялька «*фестивалить*» – про XII Міжнародний фестиваль театрів для дітей; «Фестивалили і найменші»), *демократити*, *моніторити*; рос.: *факсить*, *кошмарить*, *муарить*, *фанатить*, *креативить*.

Прислівники в кількісному відношенні поступаються субстантивній, ад'єктивній та дієслівній лексиці. За спостереженнями, нові прислівникові одиниці утворюються переважно від відносних прикметників суфіксальним (за допомогою суфіксів **-о**, **-и**) способом (рідше – префіксально-суфіксальним). Напр.: укр.: *міжнародно*, *легітимно*, *креативно*, *неформально*, *прогрузинськи*, *по-депутатськи*; рос.: *экологически* (чистый), *прозападно*, *виртуально*, *компьютерно*, (перезагрузка) *по-житомирски*, *рок-н-рольно* (*по-рок-н-рольному*).

У публіцистичному мовленні та чи та лексема (найчастіше термін) здатна розширювати сферу свого функціонування за рахунок похідних одиниць, створених на її основі за допомогою існуючих у мові суфіксальних та префіксальних морфем. Подібним способом формуються словотворчі гнізда на зразок: *блок-блоковий-блоковість*; *блоковий-позаблоковий-позаблоковість*; *своп* (обмін валютами)-*своповий*; *кермувати-кермування-кермувальниця*; *прем'єр-прем'єрство*; *єврокубок-єврокубковий*.

Живим і надзвичайно продуктивним процесом утворення нових слів у мові газет є аббревіація, яка виконує як основну компресивну функцію. Активність виявляють такі типи аббревіатурних одиниць:

1) звуко-буквений: укр.: *ПФ* – Пенсійний фонд; *КСОХ* – Київський симфонічний оркестр і хор; *ГМО* – генетично модифіковані організми; *ПАРЕ* – Парламентська асамблея Ради Європи; *НКЗУ* – Народний комітет захисту України; *ВАТ* – відкрите акціонерне товариство; рос.: *КС* – кредитные союзы; *ОСП* – общая сельскохозяйственная политика; *ВОИС* – Всемирная организация интеллектуальной собственности; *БАД* –

биологически активные добавки (Люди жаждут долголетия и глотают БАДы и снадобья, стараюясь не думать о том, из чего они; рынок БАДов);

2) складовий: *Центрвиборчком, тервиборчком, заукр* (партія «За Україну»), *госдеп, нардеп, нацпат* (національний патріот), *телекор* (телевізійний кореспондент), *спецназ* (отряд специального назначения), *лечсанупр* (лечебно-санитарное управление);

3) складово-словесний: укр.: *теракт* (терористичний акт); *адмінресурс* (адміністративний ресурс); *футзал* (футбольний зал); *інформвійни* (інформаційні війни); рос.: *інформблок* (информационный блок), *жилкомуслуги* (жилищно-коммунальные услуги), *інформпайок* (информационный пайок), *мультперсонаж* (мультипликационный персонаж), *господдержка* (государственная поддержка), *мінсоцполітики* (министерско-социальные политики).

Абревіатури активно виступають твірними основами для похідних одиниць, серед яких особливо вирізняється група іменників-назв суб'єктів політичної діяльності (лідерів, активістів, членів організацій і партій тощо), утворених за допомогою суфікса **-ець(-ець-)**: *нунсівець (НУНСівець); бютовець (БЮТовець)*. Такі назви є стилістичним синонімами до офіційних найменувань, виражених словосполученням, пор.: *бютівець* – член Блоку Юлії Тимошенко. Експресивно-знижений відтінок мають похідні іменники з суфіксом **-ник(-ник-)**, утворені від абревіатур на голосний з інтерфіксом **-ш-:** *даішник* (від ДАІ; пор.: *даівець*), *СБУшник* (від СБУ), *гаішник* (від ГАІ), *КВНщик*.

Абревіатурні одиниці (переважно буквено-звукового типу) спроможні утворювати похідні прикметники та словотворчі ланцюжки: *СБУ – есбеушний – есбеушник (СБУшник); есівські* (від ЄС – Європейський Союз); *ФСБ – фээсбэшный – фээсбэшник*. Звуко-буквені абревіатури можуть бути частиною складних слів: *антиСНІД, мікроГЕС, СОТівські* (зобов'язання), *СМІ-коммунальные, ээмэс – сообщение*.

Отже, префіксальні, суфіксальні, складні, складноскорочені утворення розширюють словниковий склад публіцистично-інформаційного мовлення, що безпосередньо пов'язано з потребами суспільства у виникненні інновацій, відродженні й актуалізації раніше вживаних. На функціонально-експресивне забарвлення утворених одиниць впливають як питомі, так і запозичені словотворчі засоби.

Література

1. Большой словарь иностранных слов. – М. : ООО «Дом славянской книги», 2009. – 992 с.
2. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2001. – 304 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Земская Е. А. Русская разговорная речь. Лингвистический анализ и проблемы обучения / Е. А. Земская. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 240 с.
5. Современный толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2004. – 960 с.
6. Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке / Н. А. Янко-Триницкая. – М. : Индрик, 2001. – 504 с.